

4. Geweldloosheid en Bestaansvragen in een Kwetsbare Wereld

Saskia van Goelst Meijer

Voor mijn proefschrift deed ik de afgelopen jaren onderzoek naar geweldloosheid, aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Dit is voor de meesten geen bekend vakgebied en daarom zal ik proberen de kern ervan kort samen te vatten. De humanistiek is een (misschien wat ongebruikelijke) wetenschap die zich vanuit verschillende invalshoeken bezighoudt met vragen rond *zingeving* en *humanisering*. Heel kort samengevat zou je kunnen zeggen dat we ons richten op de persoonlijke en sociale kanten van 'goed leven'. En die twee kanten hangen nauw samen. Zingeving, is ten diepste persoonlijk maar relaties met anderen en met de maatschappij spelen er een fundamentele rol in. Wat je als zinvol ervaart wordt bovendien gekleurd door je levensbeschouwing, je cultuur, opvoeding en ervaringen. Daarnaast heeft de maatschappij grote invloed, niet alleen op wat je als zinvol ervaart, maar ook op de kansen die je krijgt om het zinvolle leven (zoals jij dat voor je ziet) vorm te geven. Andersom, wanneer je stelt dat je de samenleving op de een of andere manier wilt verbeteren, menswaardiger wil maken, wil humaniseren doe je dat tegen de achtergrond van je mensbeeld, van dat wat jij ziet als zinvol voor mensen om te kunnen, mogen, moeten. Zo blijkt het persoonlijke nauw verweven te zijn met het politieke, sociaal-culturele, of het economische. Mensenlevens spelen zich altijd op dat snijvlak tussen het sociale en het persoonlijke af en tegen die achtergrond dus onderzocht (en onderzoek) ik het fenomeen geweldloosheid.

Ik wil u graag kort iets vertellen over dat onderzoek, maar ik wil dat kort houden, want dat onderzoek is afgerond en mij is gevraagd op deze bijeenkomst juist in te gaan op de toekomst.

Het idee van geweldloosheid is niet nieuw, sterker nog het is eeuwen oud en terug te vinden in iedere grote religieuze traditie en wordt overal ter wereld in de praktijk gebracht. Toch is er nergens een positief geformuleerd woord voor te vinden. Mensen die zich in de recente geschiedenis actief met geweldloosheid hebben beziggehouden bedachten daarom vaak eigen woorden voor wat zij aan het doen waren. Gandhi had het over *satyagraha*, op de Filippijnen had men het over *alay dangal* of 'het aanbieden van waardigheid'. Maar je kunt je afvragen of deze verschillende lokale uitdrukkingen van geweldloosheid wel echt over hetzelfde gaan, of over totaal verschillende dingen.

En dat is dus precies wat ik in dit onderzoek heb gedaan. Ik heb gekeken naar verschillende opvattingen over geweldloosheid en ook naar verschillende geweldloze methodes. Ik heb me daarbij

afgevraagd of er overeenkomsten zitten in al die verschillende uitingen los van hun context.

In mijn onderzoek kwam ik er op uit dat vijf elementen samen de kern vormen. Om ze te benoemen gebruik ik termen uit het Sanskriet, ontleend aan het werk van Gandhi, maar iets ruimer gedefinieerd. Kort opgenoemd zijn dit *satya*, wat je kan vertalen met 'het zoeken naar waarheid', *ahimsa* wat betekent 'niet schaden', *tapasya* - het aangaan van lijden, *swadeshi & swaraj* die samen naar relationele autonomie verwijzen en *sarvodaya* – handelen met het welzijn van allen in gedachten. Het zijn complexe en gelaagde begrippen, die ik in mijn proefschrift probeer uit te diepen aan de hand van concrete voorbeelden. Zoals het werk van Vaclav Havel bijvoorbeeld, of de methode van de Israelische psycholoog Haim Omer voor het omgaan met gewelddadige jongeren in gezinnen. In welke context geweldloosheid zich ook afspeelt, steeds zijn dezelfde elementen aanwezig en noodzakelijk. De vijf elementen horen bij elkaar. Je kunt niet zeggen dat één ervan een vorm van geweldloosheid is of zoiets.

Samengenomen verwijzen ze naar een specifieke manier van het uitoefenen van macht, die je integratieve macht kan noemen. Bij integratieve macht gaat het er niet om de ander iets te laten doen (zoals we gewoonlijk over macht denken), maar juist om zelf iets anders te doen. Deze vorm staat tegenover de twee vormen van macht waarmee we veel bekender zijn: dreigingsmacht (doe wat ik wil of ik doe iets dat jij niet wilt) en uitwisselingsmacht (doe wat ik wil dan krijg je iets), samen te vatten als 'de wortel en de stok'. Wanneer je er voor kiest om integratieve macht uit te oefenen gebruik je geen wortel of stok, maar je zet je eigen menselijkheid in en ook op het spel om iets gedaan te krijgen. En dit is wat we terug zien steeds wanneer er sprake is van geweldloze actie en wat geweldloosheid zo krachtig maakt.

Ecologie

Maar, ik zou het met u over de toekomst hebben....

Grappend zeg ik soms tegen mensen dat ik twee levens tegelijk leid. Naast mijn bestaan als universitair docent aan een universiteit in Utrecht, ben ik bezig om op mijn woonplek in Drenthe een kleinschalige, zelfvoorzienende, biologische boerderij op te zetten. Dat lijken twee totaal verschillende werelden en dat zijn het soms ook, maar toch hebben ze veel en hele belangrijke dingen gemeen, speciaal waar het gaat om actieve geweldloosheid. Om naar de toekomst te kijken wil ik dit project graag als uitgangspunt nemen.

Het project in Drenthe vertrek vanuit het idee dat de principes van geweldloosheid zoals ik u die zojuist kort beschreef, niet alleen betrekking hebben op mensen en hun verhoudingen onderling, maar ook op de verhoudingen tussen mensen en hun natuurlijke omgeving. En bovendien, vanuit de gedachte dat het nodig is aan die relatie tot de natuur aandacht te besteden.

Wanneer we nadenken over de toekomst kunnen we er niet omheen dat de aarde beperkt en eindig is en ook erg kwetsbaar. Dit is in de afgelopen decennia bijzonder duidelijk geworden en vormt de toekomstige generaties een fundamenteel onderdeel van het leven.

Dat de planeet de drager is van het leven wil zeggen dat we, als we willen nadenken over goed en zinvol leven ook moeten nadenken over de natuurlijke basis ervan. Die is geen vanzelfsprekendheid meer. Hoe kunnen we omgaan met onze natuurlijke omgeving op een manier die een menswaardig leven mogelijk maakt, maar ook de planeet zelf in haar waarde laat?

Wanneer je daar in de praktijk mee aan de slag gaat merk je gelijk waar de pijnpunten zitten. Want hoe geef je bijvoorbeeld ruimte aan de natuur als je zelf ook wil eten? Hoe verhoudt het principe van *ahimsa*, niet schaden, zich tot het bestrijden van onkruid? Hoe kunnen we verantwoordelijkheid nemen voor ons eigen leven en autonomie betrachten en tegelijkertijd de relationele basis van het leven niet uit het oog verliezen?

Dit zijn punten waar ikzelf en de langzaam groeiende groep medewerkers en vrijwilligers dagelijks mee te maken hebben en die een concrete en constante leerervaring oplevert.

Er blijkt al snel dat eenduidige antwoorden niet mogelijk zijn. Dat het zelfde probleem nu eens zo en dan weer anders dient te worden aangepakt, afhankelijk soms van het seizoen, het weer, de grootte enz. En hier komen dezelfde principes van geweldloosheid terug. Er is een constante noodzaak om je af te stemmen op de situatie (*satya*), een zoektocht naar hoe te handelen zonder te schaden (*ahimsa*), omdat het heel duidelijk is dat het schaden van het andere of het geheel uiteindelijk ook schade voor je eigen leven oplevert (*swadeshi/swaraj*). Hiervoor is het nodig zelf soms wat ongemak te verdragen of een stap terug te doen in wat je vraagt (*tapasya*) omdat dat uiteindelijk het geheel ondersteunt (*sarvodaya*).

En zo is de ‘simpele’ handeling van het runnen van een boerderij een kweekvijver voor geweldloosheid die zich laat vertalen naar andere situaties. Op het sociale of intermenselijke vlak bijvoorbeeld. En dit is dan ook uiteindelijk het doel van dit project. Dat het een oefen- en leerplaats kan vormen, en een praktische demonstratie van wat er mogelijk is vanuit een geweldloze houding.

Toekomstgerichtheid

Gandhi plachtte te zeggen ‘het is waar dat geweld iets is dat mensen elkaar aandoen, maar dat is goed nieuws. Het betekent namelijk dat ze er ook mee op kunnen houden.’ In het verlengde zou ik willen stellen dat het goede nieuws van ons ecologische probleem is dat het voor een belangrijk deel door mensen is gecreëerd. Dat betekent dat we het ook anders kunnen doen.

Dit brengt ons terug bij het punt dat ik eerder aanstipte: de samenhang tussen zingeving en humanisering en de constante vraag van ‘wie ben ik, als mens’ als basis van geweldloosheid?

Alleen door het verkrijgen van inzicht in wie en wat jezelf bent als mens, te midden van je omgeving (sociaal of ecologisch), en de realisatie dat je daar fundamenteel afhankelijk van bent brengt je dichterbij het antwoord op de vraag hoe samenleven op een waardige manier kan worden vormgegeven zowel voor jezelf als voor de anderen, of het andere.

En gelukkig, en ik ben op dat punt echt een optimist, is dit besef bij grote groepen doorgedrongen. Overal ter wereld houden kleine en grote bewegingen en individuen zich bezig met geweldloosheid in de breedste zin. En natuurlijk zijn ook de tegenbewegingen enorm. Berichten over terrorisme zijn aan de orde van de dag. Milieurampen net zo goed en het economische systeem dat alleen gericht is op het verkrijgen van winst voor de ‘top-dog’ lijkt overal in doorgedrongen. En toch is de tegenbeweging bijzonder groot, maar (nog) niet zo bijzonder zichtbaar.

Ik maak zelf met mijn project deel uit van het netwerk voor ‘toekomstboeren’, een Nederlands netwerk voor kleine ecologische boeren projecten die allemaal op hun eigen manier bijdragen aan mondiale verandering. En eens in de zoveel tijd vinden de wereldwijde sociale en ecologische organisaties elkaar op bijeenkomsten als het World Social Forum. Dit zijn twee voorbeelden die gezamenlijk miljoenen mensen vertegenwoordigen. Maar, en dat is wel een probleem, ze zijn zichtbaar alleen voor de mensen die er gericht naar op zoek gaan. Noch de verhalen noch de feiten verschijnen in het nieuws. Geweldloosheid maakt ook weinig deel uit van wetenschappelijk onderzoek. Ik denk dat het heel belangrijk is dat we ons met het oog op de toekomst inzetten om geweldloosheid beter zichtbaar te maken en beter te doorgronden, om zo het praktiseren ervan meer en beter mogelijk te maken.

Tenslotte

Belangrijke aanzetten daarvoor zijn worden hier en daar geven, zowel aan universiteiten als in praktijken. Steeds wordt zowel in theorie als in de praktijk onderzocht wie wij zijn als mensen, wat onze plek is in het grotere geheel van andere mensen, en van de natuur en/of van de kosmos. Hoe wij ons kunnen verhouden tot de enorme diversiteit en hoe wij kunnen omgaan met de onvermijdelijke tegenstellingen en conflicten die zich voordoen. Inzichten uit het verleden dienen daarvoor als basis. De mensheid heeft een lange geschiedenis waar het geweldloosheid betreft. Het 50-jarig bestaan van de stichting SVAG en u allen hier aanwezig laat maar weer eens zien hoe rijk de geschiedenis is op dit gebied is, alleen al in Nederland. Wat er denk ik nodig is voor de toekomst is dat wij die oude inzichten blijven herinneren, ver- en hertalen en er nieuwe inzichten aan toe blijven voegen. Ik zie hiervan veel gebeuren bij een nieuwe generatie van doeners en denkers op dit gebied en ik hoop hier nog lang een kleine bijdrage aan te kunnen leveren.

**Saskia van Goelst Meijer:
*Geweldloosheid en Bestaansvragen
in een Kwetsbare Wereld***

zingeving / humanisering

goed en zinvol leven

GEWELDLOOSHEID

1. *satya*: zoeken naar waarheid
2. *ahimsa*: niet schaden
3. *tapasya*: aangaan van lijden
4. *swadeshi* / *swaraj*:
zelfstandigheid: persoonlijk / gezamenlijk
5. *sarvodaya*: het welzijn van allen

menselijke waardigheid

biologische boerderij:
oefen- en leerplaats

geweldloze beweging:
overal in de wereld

dit meer zichtbaar maken

nieuwe mogelijkheden
blijven ontwikkelen